

Bogdan Szyber kan fortfarande knappt prata om det som hände utan att må dåligt.

KONSTNÄRLIG FORSKNING

”Jag blev något av en paria på skolan” – avfärdades som cis-gubbe

När Bogdan Szyber var doktorand på Stockholms konstnärliga högskola och avfärdade forskningsfältet han själv verkade inom som ”rent hittepå”, fick det konsekvenser. Stina Oscarson försöker ta reda på vad som hände – och om konstnärlig forskning är en skattefinansierad kejsare som är naken.

Stina Oscarson

Linus Sundahl-Djerf

Det har gått mer än två år sen den där dagen och han har försökt att gå vidare, men inte lyckats. Han kan fortfarande knappt prata om det utan att må dåligt.

Sex års arbete, och så detta.

Det var i mitten av maj 2020, när alla var upptagna av covid, som något mycket ovanligt skedde. Bogdan Szyber, välkänd scen- och performancekonstnär som doktorerade vid Stockholms konstnärliga högskola (SKH), blev underkänd under själva disputationen.

Skolan hade sedvanligt, en vecka tidigare, skickat en fråga till betygsnämnden om det fanns några tveksamheter kring avhandlingen. Men nej. Och ändå. Efter flera timmars överläggning hördes betygsnämndens ordförande säga:

– We hereby have to declare that Bogdan Szyber’s documented artistic research project has failed.

Avhandlingen, där Szyber kritiserar konstnärlig forskning, det fält han själv verkar inom, hade blivit underkänd. Ett ögonblick han beskrivit med vertigoeffekten. Ni vet när man zoomar in ett motiv samtidigt som kameravagnen dras bakåt.

Så frågan är vad det var som egentligen hände. Var det som Bogdan Szyber själv tror – att det var slutsatserna i hans avhandling som juryn helt enkelt inte kunde acceptera?

Han hade från början sökt in med ett annat projekt, men funnit den miljö han vistades i så märklig att han istället valde att gräva i själva området konstnärlig forskning.

Vilket med hans egna ord är ”rent hittepå”. En fabrikation helt enkelt.

– Jag ville skriva en wake-up call för branschen. Men det blev shoot the messenger istället, säger han när vi ses.

Jag har själv under en längre tid burit på frågan vad konstnärlig forskning egentligen är. Och om den har någon relevans.

Det är därför jag bestämt träff med Bogdan Szyber, för att försöka bli klokare på det.

Det första jag inte förstår är varför han, som arbetat som konstnär i fyrtio år och har en mycket framgångsrik karriär bakom sig, plötsligt bestämde sig för att söka sig till akademin.

– Ja, säger han. Då kommer vi in på något mycket personligt.

Bogdan Szyber berättar att beslutet togs i en personlig kris. Hans parhäst genom alla år inom performancekonsten hade bestämt sig för att forska istället. Samtidigt fick hans fru ett cancerbesked och han fick inga bidrag till sitt eget kommande projekt. Så det handlade om det, säger han.

– Jag sökte mig nån slags trygghet. Du vet. Du får lön i fyra år. Eller i mitt fall sex. Och dessutom pengar att arbeta för.

Kan det vara så, tror du, att andra söker sig till den konstnärliga forskningen av liknande anledningar?

– Absolut. Det är de som inte klarar av den vanliga marknadens spelregler som söker sig till det här. De som är mitt inne i en otroligt framgångsrik karriär har inte tid och kraft att hålla på att tillfredsställa akademins målbilder. Det är också en karriärväg. För sen behöver man liksom inte göra annat än att fortsätta som en akademiserad teoretiker. Och det gäller ju inte bara den konstnärliga världen utan alla typer av utbildningar. Man får kanske en postdoc, en professorstjänst eller en lektorstjänst på olika ställen. Och det går.

Du sökte in med ett projekt men bytte

sen, berätta varför.

– Ja, alltså, akademin som plats för konstnärligt utövande var ju skitkonstig och rätt sjuk. Så jag började titta på vad det är som gäller. Kanske inte follow the money men follow the hierarchy. Och då kom jag väldigt snabbt in på en del som kallas bibliografi, vilket innebär att du, om dina texter blir citerade väldigt många gånger, åker upp i status. Alltså som ren kvantitet. Och så började jag titta på hur folk höll på med det där och kom nästan omedelbart in på fusk. För här finns en otrolig ekonomi. Det blev jag väldigt fascinerad av och höll på med i två år – kvinnor från utvecklingsländer som skrev åt andra.

Så du började utforska den världen – kvinnliga akademiker från utvecklingsländer som skev avhandlingar på

beställning?

– Ja. Och så länge jag gjorde det älskade alla mig. Men sen när jag började glo på själva forskningsfältet –”jaha men vad gör vi här då” – så var the honeymoon over.

Okej. Du vände alltså blicken inåt, mot skolan och utbildningen. Den konstnärliga forskningen i sig?

– Ja. Mot vilken slags konst som gjordes, på vilka grunder och vilken slags teori som också producerades.

Tanken är alltså att man skapar konst?

– Ja, då forskar du genom konsten. Alltså din konstnärliga process är forskningen.

Här blir det lite problem för mig eftersom konst, som jag ser det, liksom inte uppstår förrän den möter en publik. Det riskerar att bli väldigt internt.

– Just det. Det var också min stora kritik: att det blev något man gjorde för varandra. Det kunde vara i Finland eller Florens eller Göteborg. Det var väldigt få utanför den akademiska världen som dök upp. De hade helt enkelt inget intresse för forskningsseminarierna. Men det är inte heller svartvitt. Naturligtvis finns konstnärer som så att säga tar det de redan gör – som är väldigt publikt – och stoppar in det i akademin, helt sömlöst. Och på så sätt lyckas rida på flera ponnyer samtidigt. Ekonomiskt, massmedialt etcetera.

Blir konsten bättre av det, tror du?

– Nej.

Så vem vinner på det, mer än att konstnären – eller forskaren – får finansiering?

– Skolan vinner. Skolan får ju flera miljoner per doktorand från Utbildningsdepartementet. Som en skolpeng fast på högskolenivå. Och sen kickar hela spelet igång. Allt från kvalitetsbedömning och mätning. Det blir jättespeciellt.

Men rent konkret, vad var det som hände då du började titta på det interna istället?

– Jag började då med att mynta begreppet edu-art eller utbildningskonst. Och jag började också hävda att det egentligen inte spelar någon roll vilken konst man gör, utan det viktiga är den så kallade teoretiska inramningen. Och det var ju otroligt provocerande för folk. En med-doktorand började gråta, och var otroligt aggressiv mot mig. Och sen blev jag något av en paria i skolan, och reagerade också lite sådär fuck you mot folk som var så mot mig. Men du vet, jag hade med-doktorander som gick upp till mig och sa att ”du är en vit cis-gubbe, såna som du har alltid haft allting, jag tycker att du fan borde dela ut alla dina pengar till oss andra”. En gång var det en professor som stod där snett leende och lyssnade och applåderade. Och följden blev att jag isolerade mig själv, jag slutade vara på skolan och satt hemma. Men alltså. Snacka går ju, men jag ville titta på vad vi gjorde egentligen. Vad som producerades och på vilka grunder? Och det ledde till att jag bland annat gjorde en utställning på Historiska museet med tio procent av allt som producerats inom ramen för konstnärlig forskning.

Och vad kom du fram till genom att titta på det?

– The bullshitting pays off. Det finns forskning på det som är rätt intressant, att om du kallar ett samtidskonstverk för något svårt, då upplever publiken det som mer kvalitativt än om det heter ”landskap i ljus”. Men utställningen flög helt över huvudet på folk.

Men frågan är ju varför vi alls ska stoppa in konsten i akademin?

– Alltså det har ju att göra med Bolognaprocessen, med kvalitetssäkring och standardisering. Och då kommer vi in på hela new public management-idén och det faktum att de fria akademierna blev en del av universitetsvärlden. Det är trettio år sedan i Sverige. I Danmark är de fortfarande fria. Sen är det ju andra saker som händer samtidigt. Att alla nu ska forska till varje pris, allting ska vara forskningsförberedande, ner på kandidatnivå i snickeri. Och det har enbart med skolornas ekonomi och status att göra.

Hm. Och det var tillslut det du la fram?

– Jag la fram en bok som innehöll allt detta. Mina tankar runt de här sakerna. Min kritik, eller min institutionella kritik. Väl medveten om att jag ifrågasatte det system som födde mig.

Och om du ska sammanfatta den kritiken?

– Dels handlar det om det vi redan varit inne på. Det självrefererande, att det finns en fara, en risk, med det. Slutenheten mot varandra. Vilket givetvis finns inom alla forskningsfält som är lite exklusiva. Men sen handlar det också om det som händer när jag som konstnär plötsligt ska verka i ett akvarium med vatten som är lärandemål. Jag blev ju under disputationen underkänd på nästan alla dessa. Men du vet, när man som konstnär underställs sånt som lärandemål då händer det nånting med en. För då förändras plötsligt själva grunden på vilken jag skapar. För vem och varför.

Ändå fick du inga indikationer under

resans gång på att det inte skulle hålla?

– Nej, inga alls. Jag hade både handledare och bihandledare, och det var ingen som kunde förutse att de här tre personerna i juryn skulle reagera så. Och av dem var det väl framförallt en, doktor Julian Klein, som också var ordförande, som tyckte att det var ren smörja. Och det är klart. Vem var jag att komma med mina teser och underminera hela hans livsgärning, hans status.

Du menar att det kan ha varit så låga drivkrafter som tilläts styra. På den nivån.

– Ja, men hur många människor sitter det inte på olika maktstolar som inte tål att få sina livsverk ifrågasatta? Absolut.

Men han var väl inte ensam i rummet?

– Nej, det var två till. Men varför de agerade som de gjorde, vet jag inte. De har ju vägrat svara på några frågor. Och det trots att de är kontrakterade av Stockholms konstnärliga högskola. De är en del av skolan när de underkänner. De får ett arvode, de har ett avtal. Rätt märkligt egentligen.

Och du kunde inte överklaga beslutet?

– Nej. Jag kollade, men det gick inte i det här fallet.

Men jag tänker att efter fyra års arbete, så blir man underkänd på…

– Sex år i mitt fall.

Det jag har svårt att förstå är hur skolan kan låta det ske?

– Ja. Och då kommer vi in på spekulationer om vad min avhandling och mitt arbete innebar för skolan. Det är svårare. Men det är klart att det fanns många som tyckte att mitt arbete var väldigt kontroversiellt och provocerande. Även om man officiellt sa att man stod bakom det som skrivits. Men off the record – jag känner mig väldigt övergiven av skolan. Totalt övergiven, faktiskt. Och jag vet att flera har väldigt dåligt samvete för det. Men icke desto mindre så väljer människor inom institutioner ofta att hellre värna prestige, positioner och makt. Än kanske moral.

Det mönstret känner jag igen. Men det är liksom extra tungt när det sker på platser där det ska vara högt i tak.

– Men det är inte högt i tak. Det är vassa armbågar, det är förtal, det är… konkurrens, det är fusk, det är sådant crapgame inom

akademin. Fast idealen är jättehöga.

Hur menar du, att det bara är en kuliss?

– Delvis. Men det är komplext. Just utbildningssektorn är ju en av de största industrierna i världen som är född av både privata och framförallt statliga pengar. Och det är nog svaret på mycket. Vi tror att vi kan utbilda bort fattigdom, brottslighet, fel politiska åskådningar you name it. Sen finns det naturligtvis folk som gör fantastiska saker, självklart. Människor som brinner och som är rätt överallt.

Men på ett idémässigt plan tror du – jag är tillbaka i samma fråga – att konsten blir bättre av att den akademiseras?

– Skolan tror det i alla fall. Att det bidrar till att höja dess status. Men parallellt så finns det ju också en del diskussion om vad högre konstnärliga utbildningar i Norden håller på med. Det faktum att Måns Wrange avgick som rektor i Oslo, kommer du ihåg det? Det var en stor studentgrupp som sa att ”vi gör inte tillräckligt mycket konst på black lives matter-temat, på mångfaldstemat, på flyktingtemat”, och då la han upp en plan för vad skolan skulle arbeta med i förhållande till intersektionalitet, jämställdhet, integrering, etcetera. Men då gick en mindre grupp studenter ut i en av de största dagstidningarna och sa att ”hallå, vi skulle bara vilja göra konst som inte har nånting med det här att göra, den måste inte ha vissa förtecken”. Det blev en jättekonflikt mellan de olika studentgrupperna, och då avgick Wrange. Så det utkämpas just nu en hel massa ideologiska tolknings-företrädesstrider, som handlar om frågor som vad ska konsten vara? Ska vi vara aktivister allihopa?

Vårt resonemang fortsätter länge och till slut frågar Bodan Szyber om jag blivit något klokare. Jag säger att jag ärligt inte vet. Att det snarare känns som att jag fått en massa nya frågor. Och det ska visa sig krävas flera samtal innan jag tycker mig börja ana vad konstnärlig forskning är.

Jag träffar Cecilia Roos, som är vice rektor på SKH (Stockholms konstnärliga skola) med ansvar för konstnärlig forskning.

Hon tillstår att hon blev lika förvånad som många andra över att Bogdan Szybers avhandling underkändes. Och att hon personligen blev jättearg.

– Det måste vara möjligt, säger hon, att kritisera det vi själva håller på med. I slutändan för att kunna förklara och försvara det.

Jag undrar om hon kan förklara för mig vad konstnärlig forskning är, och varför den behövs. Det kan hon, säger hon. Även om hon medger att det kan vara svårt. I synnerhet då det är ett relativt nytt forskningsfält.

– För konstnärlig forskning handlar alltså inte om forskning om konst. Utan innebär att du konkret använder ditt konstnärliga arbete som utgångspunkt för hela forskningsprocessen, säger Cecilia Roos.

Jag ber om exempel och hon nämner en student vars projekt handlar om maktordningen inom filmbranschen. Jag säger att jag tycker det snarast låter som ett uppdrag för Myndigheten för kulturanalys, och frågar vad det är som gör att det här är ett forskningsprojekt och inte en traditionell utredning?

– Skillnaden, säger hon, är dels att du redovisar resultatet i en konstnärlig form. Men den konstnärliga forskningen ska också, till skillnad från en utredning, avse att förflytta eller förändra något.

Så syftet med forskningen handlar alltså i detta fall om att på något sätt förändra maktordningen inom svensk film? undrar jag.

– Ja.

Det är delikat, säger jag. Eftersom hon och de som antar studenter, då inte bara ska ta hänsyn till de sökandes konstnärliga kompetens, utan också avgöra vilka förändringar inom kulturområdet som kan anses relevanta.

Cecilia Roos medger att hon inte tänker på det på det sättet. De har, menar hon, aldrig ställts inför det problemet. Lite märkligt, tänker jag då, med tanke på hur polariserat samhället är. Inte minst kulturellt. Samtidigt kanske det främst vittnar om att det är en åsiktsmässigt relativt homogen grupp som söker sig till ett sådant här forskningsområde?

Vilket jag delvis tycker mig få bekräftat när jag tittar vidare på vilka projekt som just nu pågår på skolan. Och hur dess mål och syfte formuleras.

Om det tidigare nämnda exemplet med maktordningen inom filmen står exempelvis: Målet med projektet är att utforska ett misslyckandets dramaturgi för att hitta nya narrativa kurvor som kommer ur icke-binära kroppars erfarenheter. Syftet är att hitta en modell för berättande som inte bygger på bekräftandet av rådande maktstrukturer.

Och själva forskningsfrågan lyder: Går det att hitta en dramaturgisk modell som inte leder till anpassning och assimilering?

Ett annat projekt handlar om ”klimaträttvist världande” och ett tredje har titeln ”Släpp sångarna loss. Genus och konstnärligt handlingsutrymme i opera”.

Visst finns det projekt som sticker ut, men innehållsmässigt syns här samma tendenser som präglat hela det kulturella fältet de senaste decennierna. Med en tydlig förskjutning från att se det konstnärliga arbetet som ett hantverk med eget värde, till en förpackningsindustri för åsikter. En tanke som Bogdan Szyber, när jag pratar med honom igen, inte har svårt att stämma in i.

– Det är aktivister man vill ha, säger han. Och detta är väl tyvärr inte det enda exemplet på att du även inom akademin idag förväntas tänka rätt snarare än fritt.

Men behövs den då, den konstnärliga forskningen? Och för vem?

Det svar Cecilia Roos ger är genomtänkt, och något hon måste ha upprepat många gånger förut. Hon menar att det i korthet handlar om den enskilde konstnärens möjlighet till utveckling av sitt konstnärskap. Något som hon i förlängningen anser förväntas leda till både en utveckling av branschen och utbildningen då doktoranderna används för undervisning av nya studenter. Och med möjligheten till forskning kommer också statusen för kulturen som helhet att höjas.

Tankegången är begriplig, men stämmer den?

När jag talar med folk i kulturbranschen är upplevelsen genomgående den motsatta.

Där vittnar man om att grundutbildningarna urholkas i takt med att resurser flyttas till forskningen. De som kommer ut från Scenskolan idag kan fixa en showreal, starta en firma och bygga ett varumärke men inte arbeta tillsammans, säger en teaterchef till mig. De har inte lärt sig hantverket. Ska du hitta en bra regissör får du söka bland dem som utbildat sig utomlands, säger han. Han menar att det finns ”ett sånt oerhört förakt” för hantverket numera.

Utifrån de samtal jag haft verkar det som att den höjda statusen snarare gäller för högskolan som varumärke, än för de konstnär-liga yrkena.

En producent för en fri teatergrupp kan inte låta bli att tänka på hur mycket mer man hade kunnat få för de 55 miljoner kronor som den konstnärliga forskningen på SKH får i anslag, om de hade gått direkt till kulturlivet.

När jag påpekar att det är olika pengapåsar det handlar om – då anslagen till forskningen ju kommer från Utbildningsdepartementet – infinner sig svaret snabbt. Att källan är densamma: våra skattepengar. ”Och en dag kommer nån att fråga vad fan man får för dem. Och tyvärr med allt rätt.”

Så varför ser vi då denna akademisering av praktiska utbildningar? För det är inte bara inom den högre konstnärliga utbildningen som det pratas om ”ett förakt för handens kunskap”. Samma utveckling tycks prägla i princip all form av undervisning ända ner i grundskolan.

Om tanken från början var att fler skulle kunna göra en klassresa genom högre utbildning, så verkar resultatet blivit det motsatta.

Under diskussionen med Bogdan Szyber nämner han ett flertal gånger det rätt slitna begreppet new public mangement som en

bidragande faktor till den negativa utvecklingen på högskolan. Att allt måste kunna

styras, mätas och kvalitetssäkras. Ligger det något i det? Eller är det som det ofta blivit,

något man drar till med när man inte har en aning om vad som är det egentliga felet?

Jag ställer frågan till Inga-Britt Ahlenius, tidigare chef över Riksrevisionsverket och för FN:s internrevision.

– Både och, säger hon. I grunden var det en bra reform. Att lämna regelstyrningen och gå över till mål- och resultatstyrning. Till att mäta resultat. Men det kräver ju att man sätter rätt mål. Och mäter rätt saker. Och den kompetensen finns inte alltid i regeringskansliet eller hos våra myndigheter. Och det kan få helt galna effekter. Det är enkelt på marknaden där verksamhetens resultat ges i siffror, pengar. Men i offentlig verksamhet är pengarna medlet för att nå ett resultat. Och då blir det svårare att mäta. Jag menar. Vad är ett bra resultat för Nordiska museet…?

Och jag kommer tillbaka till två ord som jag hela tiden haft i bakhuvudet. Intellektuell korruption.

Kan man tala om det som händer inom konstnärlig forskning och offentligt finansierad verksamhet i termer av korruption, frågar jag Inga-Britt Ahlenius. När det egentliga syftet med en verksamhet urholkas inifrån.

Hon säger att vi i Sverige främst förknippar korruption med mutor, otillbörligt gynnande och missbruk av förtroendeställning. Men går man till ordets ursprungliga betydelse så kommer det från ett latinskt verb som betyder förstöra, fördärva.

Och det, tänker jag, är exakt vad det är frågan om här.

Fotnot: Bogdan Szyber har nu, två år efter händelsen, beslutat att nästa år göra ett nytt försök att försvara sin avhandling och funderar nu som bäst på hur han kan inkludera även underkännandet som en del av projektet.